

KL
AC

Een LEERERVARING
zit in een klein hoekje

Leren gebeurt ook
– soms wel juist –
op momenten die
niet maakbaar zijn.

Naar inclusieve leerecosystemen voor cultuureducatie

VOORAF

Ieder kind of jongere, ongeacht opleidingsniveau, sociaaleconomische en culturele achtergrond, taal, huidskleur, gender, seksuele voorkeur, religie of beperking, zou zich welkom en thuis moeten voelen in elke culturele leeromgeving en daarin zijn of haar weg moeten weten te vinden. Dit is zeker nog niet overal het geval.

Het concept leerecosysteem biedt een systeemperspectief om met alle bij cultuureducatie betrokken partijen in gesprek te gaan over hoe we die gelijke kansen voor elk kind en jongere kunnen realiseren. In een werkelijk inclusief leerecosysteem werken organisaties en professionals lokaal of regionaal als ketenpartners samen. Mensen kennen elkaar en elkaars werk en zetten hulpbronnen gemeenschappelijk in. Zo ontstaat een gemeenschap waarbinnen veel meer kinderen cultureel kunnen groeien en ontdekken wat kunst en cultuur voor hen betekent.

Om deze droom van een inclusief ecosysteem te realiseren moeten we de oorzaken voor barrières in het huidige stelsel identificeren. Ook moeten we zicht krijgen op wat een lokaal of regionaal leerecosysteem nodig heeft om alle kinderen en jongeren te laten floreren. LKCA doet hier in de periode 2021-2024 onderzoek naar. Een onderdeel daarvan is deze essayreeks waarin mensen hun kennis en ideeën over een inclusiever systeem delen met het werkveld. Zo maken we de aanwezige denkkraft toegankelijk voor iedereen die werk wil maken van inclusieve leerecosystemen voor cultuureducatie.

Ieder essay biedt de auteur een vrijplaats om te spelen met het concept - de metafoor - van het leerecosysteem, en daar eigen, oude, nieuwe, andere theorieën, concepten, beelden en praktijkervaringen aan te koppelen. Elk essay belicht een mogelijk perspectief op wat een leerecosysteem is of kan zijn.

In dit zevende en laatste essay verbindt LKCA-onderzoeker Luud Goossens de lijnen uit alle voorgaande bijdragen. Daarbij verkent hij vooral de rol van de omgeving en waarom het belangrijk is om te werken aan een divers leerecosysteem.

Een LEERERVARING zit in een klein hoekje

Deze essayreeks laat zien dat 'leerecosysteem' een omvangrijk begrip is. Het was voor mij dan ook een interessante kennismaking. In mijn kennismaking met wat leerecosystemen precies zijn en wat ze (kunnen) betekenen trok vooral de rol van de culturele omgeving mijn aandacht. Als ik kijk naar hoe ik mij zelf cultureel heb kunnen uiten en ontwikkelen, was mijn omgeving, en dan vooral mijn familie, namelijk van onmiskenbaar belang. Ook in mijn huidig onderzoek naar interventies die leerecosystemen versterken en culturele ontwikkeling mogelijk maken, zie ik de onmiskenbaar grote rol van de (culturele) omgeving. Daarom ben ik op zoek gegaan naar wat de rol van de omgeving precies is en waarom het belangrijk is dat deze divers is.

Een vluchtige introductie is met dit thema echter te kort door de bocht. Ondanks de grote hoeveelheid informatie die online te vinden is, zoals deze essayreeks van LKCA, was het een zoektocht. De complexe werking van een systeem, in dit geval het leerecosysteem, als geheel en het doel de kansen op cultuurdeelname voor iedereen toegankelijk te maken, zijn allerm minst eenvoudig. Het is wél heel nuttig. Daarom ben ik er verder ingedoken voor een afsluitende bijdrage aan deze essayreeks. Daarin trok dus voornamelijk het systeem – of de leercontext – maar vooral ook de diversiteit daarvan mijn aandacht. Diverse en soms onverwachte ontmoetingen, ervaringen en gesprekken zorgen ervoor dat iemand zich cultureel divers kan ontwikkelen. Ik ben op zoek gegaan meer kennis over de rol van de omgeving op iemand en hoe deze omgeving divers te maken. Hiervoor gebruik ik onder meer elementen uit

eerdere essays om zo verbindingen in de reeks te leggen. De in de essays gebruikte concepten lijken immers op elkaar of liggen in elkaars verlengde en zijn allemaal bouwstenen voor begrip van wat we leerecosystemen noemen.

Systeem of individu?

Een van de uitgangspunten van denken in leerecosystemen roept bij mij direct vragen op. Want niet (de wens van) het systeem, maar de wens van een individu staat centraal. Het systeem past zich als het goed is aan het individu aan. De vraag is nu wat het systeem iemand te bieden heeft en wat de invloed van dit systeem is. Of anders gezegd: welke rol heeft de (leer)context? En waarom is een diverse en inclusieve context belangrijk voor iemand? Vanuit dit uitgangspunt zijn we tenslotte begonnen met het doen van onderzoek naar leerecosystemen. Deze vragen neem ik in dit essay als vertrekpunt. Maar daarbij moet ik wel oog houden voor het feit dat we niet enkel naar het systeem en de omgeving in het leerecosysteem kijken. Zoals Fianne Konings in haar essay (2021) al stelde: Bronfenbrenner zou zijn wenkbrauwen ophalen als we te veel aandacht voor de infrastructuur en te weinig voor iemands individuele ontwikkeling hebben. Het gaat dus om de relatie tussen beide, als een ecosysteem van verbindingen tussen diverse actoren, organisaties en kortom: leercontexten.

In dit laatste essay kies ik ervoor om eenzelfde terminologie aan te houden en het centrale begrip niet nog eens om te draaien. De auteurs binnen deze reeks houden tenslotte een brede definitie van leerecosystemen aan (Peeters & Bisschop Boele, 2024; Drion, 2022a; Monsma, 2022; Notten, 2022; Bartelink, 2021; Konings, 2021). En dat is terecht, omdat leerecosystemen te maken hebben met leren en ontwikkeling en leren overal plaatsvindt. Daarin doen ook 'plek' en 'plaats', de (culturele) omgeving dus, er toe. Het gaat in het leerecosysteem niet enkel over formeel leren, maar ook over het informeel en non formeel leren (Smith, 2001).

Deze verschillende leervormen bestaan naast elkaar en de scheidingslijnen worden steeds diffuser. In een ideale non-formele leersituatie is er altijd communicatie tussen lerende mensen en de omgeving. In onderzoek naar non-formele educatie wordt onderzocht of non-formeel leren mogelijk een aanvulling is op een formeel leersysteem (Lobbezoo, z.j.), maar bij een leerecosysteem is juist altijd een onderdeel. De klassieke benadering van leerecosystemen heeft veel raakvlakken met de definities van non-formeel leren, zoals dat de leerwens primair bottom-up ontstaat. Het is daarom logisch dat dit non-formeel leren een onmisbaar element is in het leerecosysteem. De binnenschoolse, dagelijkse (informele) en non-formele leerpraktijken geven samen een vrij compleet beeld van het systeem. Leren is namelijk niet alleen *life long*, maar ook *life wide* (Bisschop Boele, 2021).

Brede scope

Leren en systemen dus. Een florerend leerecosysteem komt voort uit ontstane relaties tussen mensen. Interacties en dialoog tussen mensen zijn misschien wel het belangrijkste voor iemands culturele ontwikkelproces (Konings, 2021). Zeker als deze interactie informeel en persoonlijk plaatsvindt (Goossens, 2024). In een leerecosysteem gaat het niet enkel om de relatie tussen twee actoren, maar om het holistische geheel en verbindingen in dat geheel. Toch heeft leerecosysteemdenken de neiging om louter het kind (of andere doelgroep) als stralend middelpunt te zien en om vanuit dat vertrekpunt het leerecosysteem in kaart te brengen en te laten interacteren (Konings, 2021). Dat is niet per se verkeerd, maar het wekt de illusie dat een leerecosysteem een maakbaar systeem is dat je om iemand heen kunt bouwen. Dat lijkt me een verkeerde aanname, want leren gebeurt ook – soms wel juist – op momenten die niet maakbaar zijn of op plekken waar je het niet verwacht. Daarnaast onderschat je met het streven naar maakbaarheid de kracht, complexiteit en autonomie van de context zelf. We moeten dus erkennen dat leren zich niet beperkt tot maakbare relaties en momenten, maar plaatsvindt in onvoorspelbare situaties en verschillende contexten (Peeters & Bisschop Boele, 2024).

Zoals onderzoekers veelvuldig hebben aangetoond, is leren geen zaak van formeel onderwijs alleen. Want hoewel onderwijs in potentie de grootste impact kan hebben op iemands leren (Hannon et al., 2019), in dit geval leren over en met kunst, erfgoed en media, gaat het zoals gezegd ook om buitenschoolse en onverwachte leermomenten. Het is dus iets van de hele omgeving: (cultuur)educatie is ieders verantwoordelijkheid. Hoe meer verbonden en wederzijds afhankelijk (leer)gemeenschappen zijn, hoe groter de collectieve inzet voor de ontwikkeling van een individu. De samenleving als geheel speelt een steeds grotere en actievere rol in het uitrusten van mensen met kennis en vaardigheden voor een betekenisvol leven, door een leven lang leren op verschillende momenten en plaatsen met verschillende actoren (Hannon et al., 2019). Vormen van informeel leren spelen in het leerecosysteem dan ook een belangrijke rol, ook in het kader van diversiteit. De sociale interactie op plekken waar informeel leren plaatsvindt, denk aan het café, de bibliotheek of een creatieve broedplaats, zijn plekken waar je leert omgaan met diversiteit en verschillen. Deze plekken, ook wel aangeduid als *'third spaces'*, zijn plaatsen waar je andersdenkenden en culturen ontmoet (Hickman, 2023; Peters, 2023).

Een leerecosysteem kan enkel floreren wanneer er een divers palet aan actoren is die integraal samenwerken zonder sterk sturende hiërarchie (Bartelink, 2021; Goossens, 2024). Je versterkt het leerecosysteem als je betrokken actoren in het systeem ziet als gelijkwaardige partners. In het systeem zitten veel personen, organisaties, talenten en kennis. Zie het als een verzameling van omgevingen waarin iemand zich cultureel kan ontwikkelen (Bisschop Boele, 2022). Peeters en Bisschop Boele (2024) benaderen in hun essay leerecosystemen als complex dynamisch systeem dat bestaat uit een verzameling elementen die in verbinding staan en elkaar beïnvloeden. In die verschillende contexten kan iemand zich ontwikkelen. Waar eerdere auteurs in deze essayreeks al dieper zijn ingegaan op deze en op de ecologische systeemtheorie van Bronfenbrenner, ga ik hier vooral verder in op (culturele) leercontexten.

Leren in een specifieke context – een klaslokaal, maar denk ook aan de lokale harmonie of de scouting – zorgt ervoor dat je jezelf cultureel kan ontwikkelen in een maatschappelijk betekenisvolle situatie. Leerecosystemen erkennen dat kennis te verwerven is door diverse ervaringen en interacties binnen deze verschillende leercontexten. Maar in mijn optiek moeten dan ook de actoren hierin divers zijn en, zoals we eerder in deze essayreeks ook al lazen (Drion, 2022a; Notten, 2022), moeten leerervaringen dan verbonden worden. Leren dus als een cumulatief proces. Deze brede culturele context is cruciaal bij het vormgeven van een leerecosysteem waarin mensen leren over en met cultuur. Het begrijpen en omarmen van culturele diversiteit is essentieel voor florerende leerecosystemen.

Ik haalde al aan dat ‘plek’ en ‘plaats’ er toe doen in iemands leren, waarmee de verbinding met *situated learning* al snel is gemaakt. Leerecosystemen en *situated learning* leken echter op het eerste gezicht niet direct goed te verbinden. De theorie van *situated learning* gaat namelijk ook over leermomenten in een gekaderde leeromgeving (Stein, 1998). Het legt onder meer de nadruk op leren binnen één specifieke context om direct toepasbare vaardigheden te ontwikkelen. Maar deze theorie louter in het licht van een dichtgetimmerde leeromgeving zien, doet er geen recht aan. *Situated learning* gaat namelijk ook over wat mensen leren en hoe ze zich samen in een specifieke omgeving ontwikkelen. Net als bij leerecosystemen ligt de nadruk op de betrokkenheid van de omgeving op de lerende. Het gaat over leren dat elke dag plaatsvindt in een dynamische leercontext, en om leren als een vermogen jezelf te kunnen aanpassen aan dynamische en veranderende omstandigheden en contexten te begrijpen. Leren hangt samen met de sociale situatie waarin dit plaatsvindt: je leert door de context waar je je in begeeft (Nentwig & Waddington, 2005).

We moeten de lerende dan wel de juiste context bieden om zich te ontwikkelen. En daar komen leerecosystemen, die diverse leercontexten verbinden, om de hoek kijken. Door deze verbinding te leggen, kunnen we een diversere kijk op leeromgevingen ontwikkelen. Hierin moeten we meenemen dat leeractiviteiten inherent sociaal zijn: het gaat niet louter om kennisoverdracht, maar om een interactief proces

waarin leren verbetert als je kijkt naar de gemeenschap rondom de lerende (Clancey, 2005; Nentwig & Waddington, 2005).

Culturele leercontexten

De fysieke, sociale en culturele omgeving hebben dus allemaal invloed op de culturele ontwikkeling van iemand. Een ondersteunende en verrijkende context bevordert leerervaringen. Konings (2021) schreef in haar essay over de gelaagdheid van het systeem en dat elementen als beschikbaarheid van middelen en relaties tussen mensen invloed hebben op de ontwikkeling. We moeten vervolgens kijken naar en zorgen voor diversiteit binnen deze lagen. Dat vraagt wel wat van het systeem, zeker qua samenwerking. Zoals Annelies Bartelink (2022) in haar essay schreef: bij effectief samenwerken wordt het ingewikkeld. Integraal samenwerken biedt uitkomst, maar dan moeten spelers uit het leerecosysteem wel gelijkwaardig samenwerken. Dat zie ik ook in mijn onderzoek: speler uit diverse contexten, of dit nou stedelijk of lokaal is, moeten op een gelijkwaardige manier het leerecosysteem vormgeven om het te laten werken. Door gelijkwaardige verbindingen van actoren of bijvoorbeeld domeinen krijgen mensen leeransen die minder vanzelfsprekend zijn (Notten, 2022). De leercontext inclusiever maken zorgt dus voor rijkere kansen voor lerenden en (potentiële) partijen in het leerecosysteem.

De culturele leercontext divers maken is natuurlijk makkelijker gezegd dan gedaan. De vraag naar diversiteit en daarmee ook kansengelijkheid is nooit gemakkelijk te realiseren. Natasja Notten (2022) biedt in haar essay handvatten door verschillende stappen naar kansengelijkheid te beschrijven. Een stap die ik eruit licht, is dat gidsen (rolmodellen) essentieel zijn: ze reiken nieuwe kansen aan en bieden toegang tot diverse leermogelijkheden (Notten, 2022). Ook Dirk Monsma (2022) benoemt het belang van deze gidsen. Door herkenbare en representatieve gidsen toe te laten, creëer je een culturele en meer diverse omgeving. En op hun beurt zorgen inclusieve culturele omgevingen niet alleen voor diversiteit, maar bevorderen de mensen daarin ook gelijkheid en toegankelijkheid, en vinden er meer uitdagende culturele ontmoetingen plaats. Verschillen maken namelijk het verschil (Drion, 2022b). Het

systeem moet dan, van onderwijs tot beleidsmakers, wel samenwerken om barrières weg te nemen en zo ervoor te zorgen dat lerenden, ongeacht hun sociaal-economische achtergrond, ras, geslacht of seksuele voorkeur, gelijke toegang krijgen tot het systeem. Gidsen met wie iemand zich kan identificeren, kunnen hierin uitkomst bieden.

Betekenisvolle dialogen

Zoals Geert Drion (2022a) in zijn essay al schreef: cultuur is een werkwoord dat interacties tussen mensen aanduidt. De mens ontwikkelt zich tenslotte in dialoog met anderen. In een leerecosysteem gaat het niet puur om de lessen die een partij zendt naar een lerende. Dat is eenrichtingverkeer, terwijl een wezenlijk kenmerk van een leerecosysteem is dat partijen interacteren. Er moet tenminste een bepaalde mate van interactie zijn om een leerecosysteembenadering echt van meerwaarde te laten zijn (Peeters & Bisschop Boele, 2024; Drion, 2022a; Konings, 2021). Elementen moeten op elkaar inspelen. Leren is geen gesloten handeling, maar als een activiteit die collectief in diverse contexten plaatsvindt. Van daaruit is wederom de link naar *situated learning* snel gemaakt, want ook dit benadert leren vanuit de context: het leren wordt aangepast aan en ontstaat in de context waarin de lerende zich bevindt (Clancey, 1995).

De focus die ik nu leg op de omgeving kent natuurlijk ook tegengeluiden. Bronfenbrenner stelde - weer met gefronste wenkbrauwen - dat we zijn doorgeschoten met al het onderzoek naar de impact van de omgeving op het leren. Die leercontext kreeg meer aandacht dan de ontwikkeling van de lerende zelf en daarom vroeg hij weer meer aandacht voor dat ontwikkelproces van het kind. Het klopt dat er meer dan voldoende onderzoek is over de invloed van de omgeving. Toch is het logisch dat we daar (nog steeds) zo veel focussen, want de leercontext is de plek waarin en waarvan iemand leert, zich cultureel kan ontwikkelen (Peeters & Bisschop Boele, 2024; Konings, 2021). Het blijft daarom een relevante exercitie om stil te staan bij de impact die handelingen, mensen en gebeurtenissen op iemands leren kunnen hebben.

Interactie tussen actoren in het leerecosysteem is potentieel betekenisvol en precies daarom essentieel voor leren. Deze betekenisvolle en authentieke interactie in een cultureel diverse context is ook van belang als we kijken vanuit *situated learning*. Lave en Wenger (1991), de grondleggers van deze leertheorie, zien leren niet als een afgezonderd proces, maar noemen de sociale en relevante context een onlosmakelijk element van leren. Je verwerft namelijk kennis door je te verbinden aan activiteiten in je omgeving: fysiek, sociaal en cultureel. Dit betekent dat iemand kennis en vaardigheden verwerft door actieve deelname aan activiteiten, sociale interacties en culturele praktijken. De culturele omgeving vormt vervolgens het leerecosysteem door leersituaties te verbinden (Bisschop Boele, 2021; Peeters & Bisschop Boele, 2024). Hierin komen waarden, overtuigingen, tradities en de manier waarop iemand kennis tot zich neemt of overdraagt samen. Het erkennen en juist accommoderen van verschillen en interacties kan de potentie van het leerecosysteem vergroten. Blootstelling aan culturele verschillen verrijkt de leerervaring en perspectieven en bereidt voor om te kunnen navigeren in een alsmaar veranderende omgeving.

Deze interacties noemen we ook wel dialogisch leren (Bisschop Boele, 2021). Deze manier van leren zorgt ervoor dat je tijdens het leren kennis kan maken met andere perspectieven en reflecteren op je eigen perspectief. Een dialoog is niet automatisch een leersituatie, maar een dialogische relatie heeft echter wel het potentieel om impact te hebben op de lerende. Een interactie daagt namelijk uit om samen na te denken. Mensen moeten dan wel openstaan voor elkaar en elkaars verschillen. En we weten dat dit geen simpele opgave is.

Omgevings(on)bewust

Cultuur en (culturele) ontwikkeling spelen zich dus af tussen mensen in de leercontext. Daarbij gaat het niet enkel over de directe fysieke omgeving, maar ook over bijvoorbeeld een momentum en persoonlijke herinneringen en ervaringen (Hannen et al., 2019). We moeten de verbinding daartussen zien als een verzameling leercontexten (Peeters & Bisschop Boele, 2024), waarin iemand die cultureel wil leren

dit ook daadwerkelijk kan. Alle contexten en de actoren die daarin bewegen, moeten samenwerken, zodat iedere lerende op het juiste moment op de juiste plek terecht komt. Dat is niet simpel om in te richten, want een leerecosysteem is niet maakbaar (Bisschop Boele, 2022). We moeten oog hebben voor het onverwachte, wat de lerende ook veel brengt. Het is niet het leerecosysteem. Het is een voortdurend veranderend systeem (Bisschop Boele, 2022).

Gestructureerde en geplande leeractiviteiten voor culturele ontwikkeling zijn impact- en waardevol, maar onverwachte leerervaringen bieden extra kansen, ook voor perspectiefverbreding. Het maakt het leerecosysteem tot één grote improvisatie (Bisschop Boele, 2022). Het daagt mensen uit om buiten hun eigen comfortzone te treden en zich veerkrachtig te ontwikkelen. Onverwachte leerervaringen zijn te stimuleren door het aanjagen van een divers systeem. Diverse omgevingen waarin verschillende perspectieven en achtergronden bij elkaar komen, kunnen je visie verbreden en kritischer denken en creativiteit stimuleren (Benning et al., 2018). Allemaal vaardigheden die je nodig hebt om je cultureel te ontwikkelen.

Daarom is leren door, van en met kunst en cultuur belangrijk, want juist in de kunsten is ruimte voor ontmoeting, verkenning en omvorming van verlangens. Dat maakt kunst en cultuur ook tot een bijzondere leercontext die leidt tot unieke en soms onverwachte leermogelijkheden (Biesta, 2019). En begrijp me niet verkeerd: het is belangrijk om aandacht te hebben voor individuele ontwikkelingsmogelijkheden. Die verdienen minimaal evenveel, en wellicht zelfs meer, aandacht dan het systeem zelf. Iedere lerende is tenslotte anders (Bisschop Boele, 2022) en het systeem zou dienstbaar moeten zijn aan elke lerende. In mijn ander onderzoek komt ook sterk naar voren dat het leerecosysteem sterker wordt wanneer wordt uitgegaan van de leefwereld van de lerende (Goossens, 2024). Maar door de veranderlijkheid en complexiteit moeten we de context niet enkel als maakbaar beschouwen. Een citaat uit de eerste bijdrage in deze reeks sluit hierop aan: 'Teruggaan naar Bronfenbrenners werk benadrukte weer eens dat wat er om ons heen gebeurt (het chrosysteem) van invloed is op ons, zonder dat wij daar altijd zelf invloed op hebben.' (Konings, 2021, p. 7).

Onverwachte leerervaringen en diverse leercontexten spelen een cruciale rol in iemands ontwikkeling. Door onverwachte leerervaringen te omarmen, staan mensen meer open voor nieuwe mogelijkheden en krijgen ze een dieper begrip van zichzelf en de wereld. Voor een inclusief leerecosysteem zijn het de onverwachte leerervaring, de dialogen en de onderlinge verschillen die iemands culturele ontwikkeling verder brengen. Daarom zijn deze elementen onmisbaar en zorgen ze ervoor dat een leerecosysteem niet enkel een mooie metafoor is, maar een verzameling van elementen waar we naartoe kunnen werken (Bisschop Boele, 2022). Ik hoop daarmee antwoord te geven op de vragen die ik mezelf stelde aan het begin van dit essay, over de rol van de omgeving in het leerecosysteem en het belang van diversiteit van dat systeem. Maar het nadenken hierover roept ook steeds meer vragen op, onder meer over hoe het systeem nou daadwerkelijk diverser te maken is. Daarom zie ik de essays in deze reeks ook als bouwstenen die ons helpen (meer) inzicht te krijgen in de complexe werking van het leerecosysteem en in manieren om cultuurdeelname voor iedereen toegankelijk te maken.

Luud Goossens is specialist onderzoek bij het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst.

N.B. Voor de totstandkoming van dit essay bedank ik mijn collega's Huub Braam en Marie-José Kommers. Zonder hun commentaar op de conceptversie was het stuk niet geworden zoals het er nu ligt.

Literatuur

Bartelink, A. (2021). *Samenwerken: áls je het doet, doe het dan goed*. LKCA.

Benning, M., Laar, M. van, Matteman, Y., & Verkade, A. (2019). *Talent ontwikkelen in leerecosystemen. Inventarisatierapport leren waar nieuwsgierigheid ontstaat*. VSC/Nemo/Naturalis.

Biesta, G. (2019). *Door kunst onderwezen willen worden: kunsteducatie na Joseph Beuys*. ArTEZ Press.

Bisschop Boele, E. (2021). Inleiding: over waarde en dialoog. *Cultuur+Educatie*, (20)58, 6-26.

Bisschop Boele, E. (2022). *Coolhaven Collab als leerecosysteem*.

Clancey, W. J. (1995). A tutorial on situated learning. In T.-W. Chan & J. Self (Eds.), *Emerging computer technologies in education: Selected papers of the International Conference on Computers and Education (Taiwan)* (pp. 49-70). AACE.

Drion, G. (2022a). *Cultureel Vermogen: het leerecosysteem als speel-veld*. LKCA.

Drion, G. (2022b). *Samen culturele ontmoetingen arrangeren. Mindset, tools en inzichten uit het project Cultureel Vermogen*. LKCA.

Goossens, L. (2024). *Proeftuinenonderzoek culturele leerecosystemen*. LKCA.

Hannon, V., Thomas, L., Ward, S., & Beresford, T. (2019). *Local learning ecosystems: emerging models*. Qatar Foundation/Wise.

Hickman, P. (2013). 'Third places' and social interaction in deprived neighbourhoods in Great Britain. *Journal of Housing and the Built Environment*, 28(2), 221-236.

Konings, F. (2021). *Het systeem staat in dienst van het kind*. LKCA.

Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge University.

Lobbezoo, S. (z. j.). *Non-formele educatie: De mogelijkheden voor non-formeel leren als aanvulling op een formeel leersysteem*.

Monsma, D. (2022). *Hoe 'de stomme van Kampen' zichtbaar werd*. LKCA.

Nentwig, P., & Waddington, D. (2005). *Making it relevant: Context based learning of science*. Waxmann Publishing Co.

Notten, N. (2022). *Recht op gelijke kansen voor elk kind*. LKCA.

Peeters, I., & Bisschop Boele, E. (2024). *Leerecosystemen vanuit een complex dynamisch systeemperspectief*. LKCA.

Peters, B. (2023). *Amsterdamse broed-plaatsen: zoeken naar balans. Een kwalitatieve studie naar de verbinding van broedplaatsen met hun buurt*. Universiteit van Amsterdam.

Smith, M. K. (2001). *What is non-formal education?*

Stein, D. (1998). *Situated learning in adult education*. *ERIC Digests* 195.

Het omarmen van culturele
diversiteit is essentieel
voor florerende leerecosystemen.

Colofon

Een leerervaring zit in een klein hoekje is het zevende essay in de reeks
Naar inclusieve leerecosystemen voor cultuureducatie.

Auteur

Luud Goossens

Redactie

Marie-José Kommers en Huub Braam

Eindredactie

Zunneberg & Ros Tekstproducties

Vormgeving

Taluut, Utrecht

Uitgever

LKCA

Lange Viestraat 365

Postbus 452

3500 AL Utrecht

030 711 51 00

info@lkca.nl

www.lkca.nl

LKCA wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

LKCA probeert publicaties zo toegankelijk mogelijk aan te bieden. Neem contact met ons op bij ontoegankelijke informatie via info@lkca.nl.

©LKCA Utrecht, april 2024

Niet de wens
van het systeem,
maar de wens
van een individu
staat centraal.

